

AVOIMET KIRJAT OSAKSI KORKEAKOULUJEN JULKAISUKULTTUURIA – HAASTEITA JA MAHDOLLISUUKSIA

Kirjastojen on aktiivisesti oltava mukana edistämässä humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen moninaisuutta tukevaa avointa tieteellistä monografiajulkaisemista. Avoimet julkaisut ja aineistot eivät enää voi olla kirjastoissa niihin erikoistuneiden asiantuntijoiden tehtävää vaan ovat valtavirtaa, siksi niiden tuntemus kuuluu jokaisen kirjastoasiantuntijan osaamiseen.

Tämänvuotinen LIBER-konferenssi Dublinissa (26.–28.6.2019) käynnistettiin työpajaosuudella ennen virallisia avajaisia. Työpajoissa käsiteltiin muun muassa avoimeen tieteeseen, kansalaistieteeseen ja EU:n lainsäädäntöön (kuten tekijänoikeusdirektiiviin) liittyviä kysymyksiä. Osallistuimme avoimia kirjoja käsittelevään työpajaan, jonka teemaksi oli valittu *Open Access books in academic libraries – how can we adapt workflows and cost management to an open scholarly communications landscape?* Työpajan luotsasi ansiokkaasti Sofie Wennström Tukholman yliopiston kirjastosta (Stockholm University Press). Hän toimii myös LIBERin Open access -työryhmän puheenjohtajana.

Kirjastojen on oltava aktiivisesti mukana edistämässä humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen moninaisuutta tukevaa avointa tieteellistä monografiajulkaisemista. Välttämätön keino selviytyä muutoksen virroissa on tehdä yhteistyötä ja keskustella koti-

maisten ja kansainvälisten kollegoiden kanssa. Työpajan tavoitteena olikin koota ajatuksia muun muassa siitä, millaisia työnkuluja ja rahoitusmekanismeja kirjastot voisivat luoda edistääkseen avointen tieteellisten kirjojen julkaisemista ja millaista osaamista ja kouluttautumista tämä vaatii kirjastojen henkilökunnalta. Samalla haluttiin pohtia sitä, millä eri tavoin tieteelliset kirjastot voisivat tukea avointen kirjojen julkaisemista ilman että niiden tarvitsee välttämättä perustaa omaa kustantamoaa. Keskusteltiin myös siitä, mistä johtuu OA-kirjojen hankala löydettävyyden ja mitä voitaisiin tehdä asian parantamiseksi. Ajankohtaiset teemat olivat keränneet lähes 50 kiinnostunutta osallistujaa. Avointa monografiajulkaisemista sivuttiin myös pääohjelman esityksissä.

Kirjastot avointen kirjojen julkaisijoina

LIBERin Open Access Working Group toteutti keväällä 2019 kyselyn jäsenkir-

jastoilleen avointen kirjojen julkaisemisesta. Kyselyyn vastasi 68 kirjastoa, painottuen läntiseen Eurooppaan. Kysely osoitti, että kirjastot pitivät avointen kirjojen julkaisemista lähtökohtaisesti hyvin tärkeänä, mutta suurimmat haasteet liittyvät tällä hetkellä resursseihin. Enemmän julkaistaisiin, jos siihen olisi mahdollisuuksia. Budjettien tiukkuudesta ja osaavan henkilökunnan puutteesta huolimatta 40 % kyselyyn osallistuneista kirjastoista ilmoitti julkaisevansa avoimia kirjoja tai suunnittelevansa sitä parasta aikaa. 83 % kirjoja julkaisevista kertoivat jakanansa niitä oman julkaisuarkiston kautta.

Kyselyssä selvitettiin myös rahoitusmekanismeja: 29 % vastanneista organisaatioista hallinnoi kirjoihin liittyviä OA-maksuja, ja 24 % tarjosi tutkijoille avointen kirjojen Book Processing Charge -julkaisumaksuihin keskitettyä rahoitusta. 60 % vastanneista oli osallistunut joihinkin avoimiin kirjoihin liittyviin yhteishankkeisiin tai rahoittanut niihin liittyvää palvelua.

Vaikka avoimet tieteelliset monografiat ovat vielä pieni osa kaikesta julkaistusta tutkimuskirjallisuudesta, ovat kustantajat, yliopistokustantamot, tieteelliset seurat ja kirjastot sekä näiden yhteenliittymät tehneet selvityksiä, pilotoineet ja ottaneet käyttöön erilaisia julkaisumalleja viime vuosien aikana (mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hanke, Knowledge Unlatched). Suomessa usealla yliopistolla on

oma yliopistokustantamo, joka julkaisee myös avoimia kirjoja tai keskittyy niihin kokonaan (esimerkiksi Gaudeamus/Helsinki University Press, Lapland University Press, Tampere University Press). Tämän lisäksi korkeakoulut julkaisevat avoimia kirjoja ilman kustantajanimeä.

Avointen kirjojen julkaisemista ja käyttöä kirjasto voi toki edistää monin tavoin muutenkin kuin julkaisemalla itse. Esimerkiksi voidaan tukea avointen kirjojen julkaisemiseen keskittyviä kansainvälisiä yhteenliittymiä, julkaisualustoja ja infrastruktuureja (esimerkiksi Knowledge Unlatched, DOAB, OAPEN jne) ja viestiä tiedeyhteisölle avoimuutta tarjoavista mahdollisuuksista.

Kirjastoilla on keskeinen rooli yliopistojen julkaisutoiminnan kehittämisessä. Tehtävän merkitys korostuu entisestään, kun yliopistojen rahoitusmallissa avoimuudesta palkitaan. Täkäläiset korkeakoulukirjastot kuitenkin painiskelevat samojen resurssiongelmien kanssa kuin mitä LIBERin kyselyn vastauksissa tuli ilmi eurooppalaisessa kontekstissa: avoimia kirjoja julkaistaisiin kernaasti lisää, mikäli siihen olisi realistisia mahdollisuuksia. Tarvitaan strategisia linjauksia ja avoimen julkaisemisen markkinointia tutkijakunnalle ja päättäjille, samoin rahaa tarvittavan osaamisen varmistamiseen sekä teknisen infrastruktuurin kehittämiseen.

Haasteena löytyvyys

Yhtenä suurena haasteena on tänä päivänä avointen kirjojen löytyvyys ja niiden markkinointi. Iso kysymys onkin: miten niitä saisi nostettua paremmin esiin loppukäyttäjien tietoisuuteen? Laadukkaatkin open access-kirjat uhkaavat kadota PDF-muodossa digitaaliseen avaruuteen.

Avointen kirjojen löytyvyys on hankalaa paitsi alustojen ja palveluntarjoajien moninaisuuden takia myös siksi, että kirjojen metadata on puutteellista. Kun käyttäjä haluaa etsiä monografiaa avoimena, useimmin hakupalveluna lienee Google. Kirjastojen tiedonhakupalveluiden kautta OA-kirjat eivät useinkaan löydy. Kirjastoissa niitä ei ole tarkoituksenmukaista tai mahdollista luetteloida manuaalisesti eivätkä tietämyskannat toistaiseksi sisällä OA-kirjoja riittävän kattavasti. Tietämyskantoja tuottavilla liikeyrityksillä ei ole nykyisin riittäviä taloudellisia kannustimia huolehtia avointen julkaisujen hyvän

löytyvyyden ylläpidosta.

Lehtiartikkelien sujuva löytyvyys pohjaa paljolti kustantajien ja julkaisijoiden käyttöön ottaman DOI-tunnisteen kattavuuteen. DOI-tunniste toimii myös julkaisuihin viittaamisen ja julkaisujen näkyvyyteen liittyvien digitaalisten palvelujen tärkeänä rakennuspalikkana. Kirjakustantajat käyttävät ONIX-tunnisteen ja -kuva-luformaatin lisäksi perinteistä 1960-luvulla painettujen kirjojen jakelun tarpeisiin kehitettyä ISBN-järjestelmää. Verkkomaailman linkityksiin soveltuva DOI-tunnusta on kirjoissa hyödynnetty vähemmän.

Metadataan liittyvät asiat ovat kirjaston käyttäjien tarpeiden – aineistojen löydettävyyden ja saatavuuden – kannalta liian tärkeitä jätettäväksi vain julkaisijoiden ja kustantajien huoleksi. Kirjaston on olennaista huolehtia riittävästä ja kehittyvästä omasta metadataosaamisesta.

Open Access WG

RESULTS

- 83% distribute OA books via a repository
- 81% include OA books in Discovery Services or catalogues
- 60% contribute to Shared OA initiatives or services
- 40% publish OA books or plan to do so and 42% see this as a relevant activity
- 29% manage funding for OA books
- 24% provide library funding to OA books

OPEN ACCESS BOOKS IN LIBRARIES: LET'S TAKE IT UP A LEVEL!

There are challenges, but we can take small steps...

CHALLENGES

- **FUNDING:** Not enough / No staff
- **PRODUCTION:** Tools / Skills
- **STRATEGIES / POLICIES:** Culture / Excluded

GOOD EXAMPLES of what's being done:

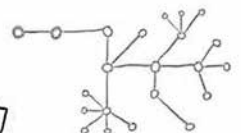
- Advocacy: lunch & breakfast meetings to showcase. Open Access support
- Including Open Access books in discovery services & catalogues
- University presses send metadata to DOAB, Open & Base
- Collaboration between organisations to share experience and add scale

WISHLIST

Let's get started on...:

- Joint guidelines for metadata requirements
- Buy-in from University management
- Work with skills development (organisation & individuals)
- Mapping what kind of infrastructure libraries need

Selvitettävää riittää

Työpajassa oltiin yhtä mieltä siitä, että avoimet julkaisut on meidän kaikkien integroitava osaksi kirjaston hankinnan, metadatan käsitteilyn ja kokoelmien kehittämisen työnkulkua. Koko ajan muuttuvassa avoimen digitaalisen tieteellisen julkaisemisen maailmassa tärkeää myös on, että kirjastoissa on riittävästi julkaisu- alustojen ominaisuuksien ja teknisen infrastruktuurin ylläpidon ja kehittämisen osaamista.

OA-kirjojen sanotaan saavan enemmän käyttöä ja viittauksia kuin maksu- muurin takana olevien kirjojen. Avoimuuden puolesta puhujina tarvitsemme asiasta vertailukelpoista ja luotettavaa tietoa viestinnän, analyysien ja kehittämisen tueksi. Yleisesti tunnistettu avointen julkaisujen ongelma on, että käyttötietoa on paljon mutta se on hajallaan. Kirjat ovat sekä kustantajien että erilaisten palveluntuottajien julkaisu- alustoilla, joten käyttötiedot ovat monenlaisia, yhteismitattomia ja vaihtelevan laatu- isia. COUNTER-suositusten uuden version luvataan ottavan OA-kirjat paremmin huomioon. Toivoa sopii, että julkaisijat ottavat suositukset entistä laajemmin käyttöön. Lisäksi esimerkiksi al- tmetriikkapalvelut voivat kerätä kirjaa koskevat maininnat, jos kirjan metadata sen mahdollistaa.

Kirjoittajien, erityisesti nuorempien tutkijoiden suhtautuminen OA-kirjoihin on myönteistä. Kuitenkin avointen kirjojen julkaisemiseen liittyy samanlaisia haasteita kuin muuhunkin tieteel-

liseen julkaisemiseen: jos esimerkiksi korkeakoulun kirjasto ryhtyy avointen kirjojen julkaisijaksi, miten saada julkaisuille riittävästi painoarvoa tutkimuksen arvioinnin näkökulmasta? Tämänkin vuoksi avointen kirjojen vaikuttavuutta pitäisi pystyä mittaamaan nykyistä tehokkaammin.

Kirjastoihin tulevien kysymysten perusteella tiedämme, että tutkijoita mietityttää myös avoimen julkaisemisen lisenssin valinta. Avointen kirjojen yhteydessä on käyty keskustelua myös siitä, sopiiko artikkeleissa suositeltu CC-BY-lisenssi kirjoihin. Humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla, joissa argumentointi ja analyysi muodostuvat tekstissä sanojen valinnoilla ja lauseiden rakenteilla, on usein pidetty tarkoituksenmukaisempana muokkaamisen ja kaupallisen käytön ilman erillistä lupaa kieltävää CC-BY-NC-ND-lisenssiä.

Erityisesti avoimista monografoista puhuttaessa mainitaan käsite *bibliodiversity*, näin myös LIBERin esityksissä. Wikipedian mukaan termillä tarkoitetaan ”cultural diversity applied to the writing and publishing world”. Tieteellisen julkaisemisen yhteydessä termillä viitataan eri tieteenalojen, kielten, toimijoiden ja tutkimuskulttuurien moninaisuuteen sekä julkaisumuotojen, datan, metadatan ja alustojen moninaisuuteen. Monimuotoista on myös tutkimuksen ja tutkimusjulkaisujen vaikuttavuus yhteiskunnassa. Suuren kansainvälisten kustantajien ja niiden kehittämien liiketoimintamallien

valta-aseman nähdään uhkaavan tätä julkaisemisen ekosysteemin monimuotoisuutta. Diversiteetin säilyttämisessä tarvitaan kansainvälisiä yhteistyöverkostoja ja -hankkeita, joissa kirjastojen ja yliopistojen on syytä olla aktiivisesti mukana vahvoina toimijoina. Näin ei hukattaisi erityisesti humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen moni-

naisuutta tukevia tarkoituksenmukaisia julkaisemisen tapoja. ♦

.....
Mitä konkreettista kirjastot voisivat sitten tehdä jatkossa edistääkseen avointen kirjojen julkaisemista ja käyttämistä? Ohessa listattuna työpajassa esiin nousseita asioita.

<p>Kokoelma- ja aineistopalvelut</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Harkita avoimesti saatavilla olevaa kirjallisuutta vaihtoehdoksi kun kirjallisuutta hankitaan. Nostaa avoimesti saatavilla oleva kirja ostamisen vaihtoehdoksi • Markkinoida avoimia kirjoja käyttäjille • Osallistua yhteishankkeisiin ja joukkorahoitteisiin projekteihin, esim. Knowledge Unlatched • Kuvailta avoimia kirjoja kirjastotietokantoihin ja lisätä tällä avointen kirjojen näkyvyyttä ja saatavuutta • Vaatia järjestelmätoimittajilta OA-sisältöjä tietämyskantoihin. • Vaatia kaupallisia toimijoita edistämään avointa saatavuutta • Tukea infrastruktuurien syntymistä ja kehittymistä esim. DOAB, OAPEN
<p>Julkaisemisen palvelut</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Laatia avoimuuspolitiikka: sisällyttää myös avoimet kirjat organisaation avoimuuslinjauksiin ja -strategioihin • Tarjota tutkijoille laadukkaita ja läpinäkyviä julkaisemisen palveluja • Julkaista avoimia kirjoja organisaation omassa julkaisuarkistossa • Varata rahoitusta avointen kirjojen julkaisumaksuihin • Hallinnoida organisaation julkaisumaksuja • Tukea ja kouluttaa tutkijoita/kirjoittajia: lisenssit, sopimukset, tekijänoikeudet, julkaisumaksut • Seurata OA-kirjojen käyttöä, viittauksia, näkyvyyttä ja vaikuttavuutta
<p>Kirjastohenkilöstön osaaminen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tarjota henkilökunnalle koulutusta tieteellisestä julkaisutoiminnasta • Tutustuttaa erilaisiin julkaisu- ja liiketoimintamalleihin • Edistää osaamista tekijänoikeuskysymyksissä • Laajentaa osaamista metadata-asioissa ja julkaisuformaateissa • Luoda sisällöllinen yhteys aineistotyön, hankinnan ja julkaisemisen toimintojen välille • Luoda integroidut työnkulut kirjaston eri toimintojen välille

Lähteet:

48th LIBER Annual Conference, Research Libraries for Society. Esitykset ja posterit
Zenodossa: <https://zenodo.org/communities/liber-publications/?page=1&size=20>

GRIMME, SARA; TAYLOR, MIKE; ELLIOTT, MICHAEL A.; HOLLAND, CATHY;
WATKINSON, CHARLES. The State of Open Monographs. 2019. https://digitalscience.figshare.com/articles/The_State_of_Open_Monographs/8197625
Luettu 2.7.2019.

PYNE, ROS; EMERY, CHRISTINA; LUCRAFT, MITHU; PINCK, ANNA SOPHIA. The future
of open access books. Findings from a global survey of academic book authors.
Springer Nature 2019 <https://figshare.com/s/a11075do4d333dba4ee0>
Luettu 10.7.2019

Towards a Roadmap for Open Access Monographs. A Knowledge Exchange Report.
Published May 2019. Revised version published June 2019. <http://bit.ly/31eCdkM>
Luettu 10.7.2019.

Tietoa kirjoittajista:

MARJA HIRN
Palvelujohtaja
Saatavuuspalvelut
Helsingin yliopiston kirjasto,
Helsingin yliopisto
marja.hirn@helsinki.fi

IRENE YLÖNEN
Palvelupäällikkö
Avoimen tiedon toiminnot
Avoimen tiedon keskus,
Jyväskylän yliopisto
irene.ylonen@jyu.fi